

BIJ HET AFTREDEN VAN DRS. F.L. AUGUSTUS ALS VOORZITTER VAN 'HET LAND VAN HERLE'

We moeten teruggaan tot het jaar 1976 om het begin van de loopbaan als voorzitter van Louis Augustus te traceren. Na het overlijden van drs. L.E.M.A. van Hommerich (3-12-1976) bestond er geen enkele twijfel aan diens opvolging. De heer Augustus nam dan ook enthousiast alle taken op zich, dat wil zeggen als voorzitter van het bestuur van de stichting, als voorzitter van de werkgroep en als voorzitter van de redactie. Bovendien werd hij op 16 februari 1977 ook nog tot voorzitter van de kring Heerlen van het L.G.O.G. gekozen.

Dat deze bundeling van taken een zware opgave was, bleek toen op 10 sep-

tember 1995 door de heer Augustus serieus over aftreden werd gesproken en er dus een opvolger gezocht moest worden. De werkzaamheden werden daarbij gesplitst in die zin dat de heer drs. S. Broers de stichting en de werkgroep onder zijn vleugels gaat nemen en de heer R. Braad de redactie zal gaan leiden.

Wie, op welke manier dan ook, in de voorbije twintig jaar met de heer Augustus in contact kwam, in verband met geschiedschrijving in het algemeen of Het Land van Herle in het bijzonder, ontkwam niet aan de indruk dat men met een bevlogen man te maken had. Men kon hem bij wijze van spreken mid-

De aftredende voorzitter L. Augustus (rechts) en zijn echtgenote, bij de overhandiging van een cadeau door de nieuwe voorman van Het Land van Herle, S. Broers.

den in de nacht wakker maken om te informeren naar de juistheid van een bepaald historisch gegeven. Ook wist hij elke maand opnieuw een spreker voldoende enthousiast te maken om een spreekbeurt te houden in de werkgroep en steeds weer prikkelde hij anderen tot archiefonderzoek en publicaties. Een ander punt, waarop zijn opvolger als voorzitter in de werkgroep wees tijdens de afscheidsspeech, was de vaderlijke en beminlijke manier waarop hij bijeenkomsten zo gemoedelijk en plezierig liet verlopen.

Met het nodige elan (lees: felheid) verdedigde hij zijn standpunt over bijvoorbeeld de achtergronden van de zogenaamde 'bokkerijdersbenden' of bepaalde bestuurlijke en juridische praktijken in Kerkrade en wijde omgeving. Hij zorgde er ook altijd voor een dusdanig diepgaand historisch onderzoek te verrichten dat hij niet alleen gerichte vragen kon stellen aan anderen, maar ook zelf met nieuwe en verhelderende gezichtspunten kon komen.

Belangrijk, en een voorbeeld voor anderen, is ook dat de heer Augustus zijn bevindingen op papier wilde en durfde zetten, zodat er in ruime kring van geprofiteerd kan worden. Met name de nieuwe uitgave van de *Annales Rodenses*, die hij samen met de heer Jamar verzorgd heeft, mag niet onver-

meld blijven. Deze uitgave is inmiddels zo goed als drukklaar. Het is een groot project geworden. Deze publicatie heeft al voor haar verschijnen bij heel wat historici en anderen voor spanning, verwachtingen en nieuw lees- en denkwerk gezorgd. Wij hopen met hem dat het werk spoedig zal verschijnen.

Zoals gezegd, zijn verdiensten voor de lokale en regionale geschiedschrijving zijn heel aanzienlijk. Veel belangrijker is nog zijn werk als motor achter publicaties van anderen, waarvoor hij de 'Denkanstösse' heeft geleverd. Vooral door zijn lezingen heeft hij dit effect bereikt. Tijdens de viering van het 50-jarig bestaan van Het Land van Herle op 8 april 1995 bleek nog eens heel duidelijk hoe bekend de heer Augustus als 'onze' voorzitter was. Menig bestuurder of politicus zou jaloers zijn op de naamsbekendheid die hij heeft!

Gelukkig zal hij zijn archiefonderzoek en publicatie-arbeid blijven voortzetten. Mogelijk biedt het feit dat hij thans 'verlost' is van enkele verantwoordelijkheden nog meer armslag voor ander werk. Wij wensen hem enige 'rust' toe, maar blijven op hem rekenen. Terecht is de heer Augustus bij zijn afscheid benoemd tot ere-voorzitter.

*Namens de redactie,
M. van der Wijst*

M. VAN DIJK

HET AMBT VAN SCHOUT VAN DE HOOFDSCHEPENBANK HEERLEN IN DE ACHTTIENDE EEUW

*Een schets van taken en bevoegdheden.*¹

De hoofdschepenbank Heerlen, met aan het hoofd het college van schout en schepenen en de vergadering van meestgeërfden, is reeds zeer oud en bestond reeds in de veertiende eeuw. Mogelijk is de hoofdschepenbank Heerlen rond 1364 opgericht als onderdeel van het Brabantse Land van Valkenburg. Oudtijds waren de schouten ambtsdragers ('officiers') die, namens de landsheer of een lokale heer, belast waren met de zorg voor het bestuur en de (civiele) rechtspleging in hun ressort. Dit rechtsgebied kon zowel een stad zijn als een heerlijkheid, ambacht of schepenbank. De Heerlense schout nu was de 'civiele officier' van de hoofdschepenbank Heerlen. Het criminele officie, het ambt belast met de vervolging van ernstige strafbare feiten, werd uitgeoefend door de (hoog)drossaard als 'crimineel officier'. In de overige drie hoofdschepenbanken van het Land van Valkenburg, te weten Beek, Meerssen en Klimmen, werd het civiele officie bediend door de voogd van het land; deze hoofdschepenbanken kenden dus geen eigen schout. Overigens was dit niet het enige waardoor het Land van Herle zich onderscheidde: het bezat tevens de (vage) status van "vrijheid" en de schepenstoel had, in tegenstelling tot de overige drie hoofdschepenbanken, het recht om zware misdrijven ("criminele zaken") te berechten en doodvonnissen uit te spreken. De schout en schepenen van Heerlen oefenden een aantal van hun bevoegdheden niet alleen uit

over het uitgestrekte rechtsgebied Heerlen (Heerlen, Voerendaal, Schaesberg, Nieuwenhagen en tot 1388 Hoensbroek), maar ook over de (onder)banken Brunssum (met Schinveld en Jabeek) en Oirsbeek (met Amstenrade, Merkelbeek en Bingelrade). Samen vormden zij het kwartier Heerlen, dat met de kwartieren Meerssen, Klimmen en Beek (alle ook bestaande uit een hoofdbank met onderbanken) en het (hoofd)stadje Valkenburg het Land van Valkenburg vormde. Mede op basis van dit aanzienlijk rechtsgebied werd de schout, tesamen met de drossaard, de voogd en de stadhouder van de lenen, gerekend tot de 'hoofdofficiers' van het oude Land van Valkenburg.

In de loop der eeuwen zijn in deze bestuurlijke organisatie ingrijpende veranderingen opgetreden. De band tussen de hoofdbank Heerlen en de onderge rechten Brunssum en Oirsbeek is in de jaren 1558 en 1559 grotendeels beëindigd. Oirsbeek werd op 16 februari 1558 tot heerlijkheid verheven en verpand, Brunssum werd op 27 januari 1559 tot hoge heerlijkheid verheven. De heerlijkheidsrechten kwamen in handen van Werner Huyn van Amstenrade.² De oude bestuurlijke en gerechtelijke banden met de schepenbank Heerlen werden opgeheven, enkel voor wat betreft de bede bleef de regering in Brussel het kwartier nog steeds als een eenheid zien.

Deze zelfstandigheid maakte ook dat de Heerlense schout niet langer bevoegdheden kon uitoefenen in de onder-

banken. Sinds 1662 viel de hoofdschepenbank Heerlen krachtens het Partagecontractaat (betreffende de verdeling van Overmaas tussen Spanje aan de Republiek) onder de soevereiniteit van de Staten-Generaal. Dit hoogste regeringscollege van de Republiek handhaafde in grote lijnen de oude bestuursstructuren in Staats-Valkenburg en Heerlen.

Taken en bevoegdheden

A.L. Pélerin, stadspensionaris van Maastricht en luitenant-voogd van de Staatse partage van het Land van Valkenburg van 1775 tot 1794, omschreef in zijn interessante 'Beschrijvinge van het Staatsland van Overmaze ... en het Land van Valkenburg in 't bijzonder ...' het civiele officie als volgt: "De officier, die de voorzitter is (van het schepencollege, MvD), maand de rechters tot goede administratie van justitie, geeft agt dat de zaaken volgens wetten en reglementen worden behandeld, doet de nodige convocatie, doch heeft geene concluderende stem; geeft de provisien van justitie, als arresten, verbotten, sommatien enz., heeft het opzigt der politie (openbaar bestuur, MvD) in 't generaal, en zorgd dat de ordonnantien, wetten en placaten worden achtervolgd." ³ Indien we nu een nadere functieomschrijving van het Heerlense schoutambt trachten te geven, kunnen we drie deelfuncties onderscheiden. Deze deelfuncties vindt men op treffende wijze verwoord in de achttiende-eeuwse akten van aanstelling van deze functionarissen: zij werden aangesteld tot "officier, schouth en schatheffer".

Met 'officier' werden de gerechtelijke taken van de schout als gerechtsofficier aangeduid. Hij was verantwoordelijk voor de criminaliteitsbestrijding, de handhaving van de openbare orde en de rechtspleging. Hij presideerde het schepengerecht in criminele, boetstraffelijke

en civiele rechtszaken en maande de schepenen recht te spreken. Nadat de schepenen het recht in materiële zin hadden 'gevonden' droeg de schout (mede) de zorg voor de tenuitvoerlegging.

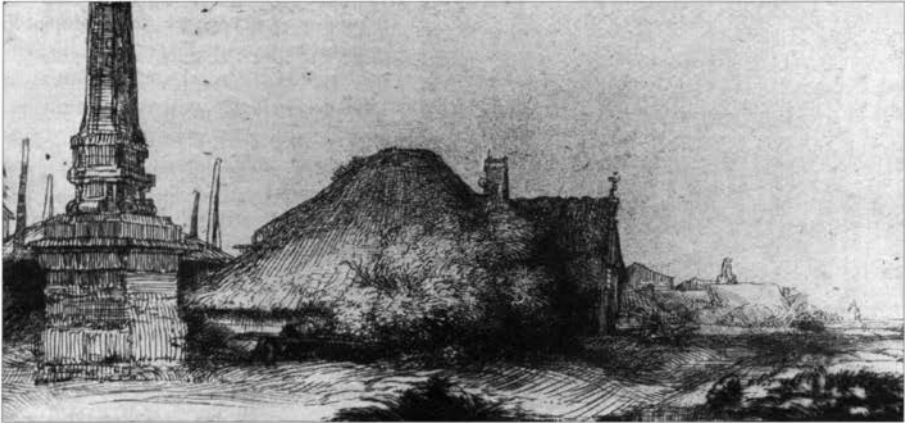
Bij de berechting van de "criminele saecken" speelde de schout slechts een bescheiden rol. Als voorzitter van het schepengerecht was hij aanwezig bij de zittingen en veelal ook bij de verhoren, al dan niet onder tortuur. De gerechtelijke vervolging werd verzorgd door de 'criminele officier', de drossaard. Nadat de schepenchesters het vonnis hadden geformuleerd sprak de schout dit vonnis uit. Bij de tenuitvoerlegging van de straffen en de terechtstellingen zag hij toe op een correcte gang van zaken.

De Heerlense schout trad ambtshalve op als aanklager in boetstraffelijke zaken, waarmee de lichte delicten en overtredingen worden bedoeld. Om in moderne termen te spreken: als een soort van Officier van Justitie stelde hij gerechtelijke vervolging in tegen verdachten van een bepaalde categorie van (lichte) strafbare feiten.

Met de term schout werd vooral bedoeld op de hoedanigheid van voorzitter van het bestuur van de hoofdschepenbank. Dit college van schout en schepenen had de verantwoordelijkheid voor het bestuur en bevoegdheden op het terrein van openbare werken en financiën, en het toezicht op gebouwen en woningen, wegen en waterlopen, behoeftige zieken en armen, op handel en nijverheid en dergelijke. De schout was tevens de 'president' van de belangrijke "banckvergaderingen". Op deze vergaderingen kwamen de schepenen, de secretaris, de beide burgemeesters en een aantal van de "principaelst geërffdens" (de meestgeërffden of belangrijkste grondbezitters), na convocatie door en onder het voorzitterschap van de schout, bijeen om beslissingen te nemen inzake het bestuur

en de financiële huishouding van de bank. Mede op grond van deze hoedanigheid vindt men de schout ook wel aangeduid als "praesident" van de hoofdschepenbank en was hij na de

Tevens was de schout hoofd van politie: hij commandeerde in de achttiende eeuw een corps van circa acht "bankbooden".⁵ Ook was hij hoofdverantwoordelijke voor de in de rotten of wijk

Landschap met banpaal; ets van Rembrandt, uit 1650. Deze ban- of limietpaal bevond zich aan één van de uitvalswegen van de stad Amsterdam. Dergelijke palen markeerden de grenzen van een rechtsgebied. Aantasting door een rechtsofficier of bestuurder van een andere rechtskring kon leiden tot hooglopende conflicten. (foto: Amsterdams Historisch Museum)

(hoog)-drossaard en de voogd-leenstadhouder – de ambten van voogd en leenstadhouder werden vanaf de zestiende eeuw door één persoon uitgeoefend – de belangrijkste ambtsdrager in het Staatse Land van Valkenburg. Hij had dan ook ambtshalve zitting in de statenvergadering van het (staatse) Land van Valkenburg, maar hij had geen stem.

Wat betreft het dagelijks bestuur van de schepenbank speelde de schout een hoofdrol, en wel in samenwerking met de beide bankscommissarissen. De beide commissarissen werden gekozen op de banksvergadering, en wel één uit het college van schepenen, en één uit de geërfden. Over het functioneren van deze commissarissen en het dagelijks bestuur in Heerlen en de overige Overmaasse schepenbanken is helaas nog weinig bekend.⁴

ken functionerende 'burgerwachten'. Deze weerbare mannen waren bij toerbeurt verplicht, onder toezicht van de rottemeesters en burgemeesters, hand- en spandiensten te verrichten ten behoeve van de ingezetenen, vooral die van de eigen wijk of rotte. Zij waren onder andere belast met de brandbestrijding, assistentie bij arrestaties, de bewaking van gedetineerden, en het lopen van patrouilles en nachtwachten. In de archiefstukken worden zij "scutten" of "schutten" genoemd. Dat is ook de reden dat zij in het verleden op grote schaal zijn aangezien voor die andere "schutten", de leden ('sjötte') van de plaatselijke schutterij. Zo gebeurde het dat in de loop der tijd aan de plattelandschutterijen activiteiten en prestaties werden toegeschreven die zij waarschijnlijk nooit, zeker niet in de Nieuwe

Een gerechtsvoorzitter met de gerechtsroede en twee rechters of schepenen nemen een getuigenverklaring onder ede af. (Houtsneede uit: Die Bambergische Halsgerichtsodnung, Mainz 1508)

Tijd (16de-18de eeuw), hebben verricht.⁶

De schout was, althans formeel, tevens verantwoordelijk voor de belastinginning in het Land van Herle: hij was de 'schatheffer' of 'collecteur'. Overigens vervulde de bediener van het schoutsambt deze taak vrijwel nooit zelf, maar werd deze (deel)functie uitbesteed aan een speciaal daartoe gecommiteerde belastinginner. Mogelijk hebben de laatmiddeleeuwse schouten wel als schatheffer opgetreden, maar is het later de gewoonte geworden om de belastinginning te gunnen aan een notabele en gegoede ingezetene, die daartoe door de geërfden werd aangewezen.

Niet alle Heerlense schouten waren tevens titulair collecteur: er zijn meerdere schouten wier commissie niét de belastinginning omvatte. Het bovenstaande houdt verband met een merkwaardig probleem: de geringe betrouwbaarheid van de commissiebrieven van de Heerlense schouten. Zeer vele akten van benoeming reppen bijvoorbeeld van

het collecteurschap en de rekenplicht van de schouten, terwijl vele schouten juist niet optraden als collecteur en er over het bestaan van Heerlense schoutsrekeningen uit de thans bekende archivalia niets bekend is. Voor wat betreft de aanstellingsbrieven uit de zeventiende en achttiende eeuw lijken beide elementen dan ook een anachronisme. Schreven klerken wellicht oudere formulieren over zonder acht te slaan op de daadwerkelijke ambtsuitoefening van de functionaris?

Als 'civile officier' kende de schout ook taken en bevoegdheden op het terrein van de zogeheten "lage" jurisdictie: de rechtspraak in privaatrechtelijke geschillen betreffende koop, huur, pacht, geldvorderingen en dergelijke. Ook reket men hiertoe de zogeheten vrijwillige rechtspraak: het opstellen en passeren van akten van rechtshandelingen betreffende onroerend goed, tienden en grondrenten, uiterste willen, boedelscheidingen enzovoort, en de inschrijving in het 'gichtregister' (transportregister; de voorloper van hedendaagse openbare registers als het kadaster en huwelijksgoederenregister), de inschrijving van notariële afschriften, alsmede de behandeling van verzoekschriften van velerlei aard, doch meestal de aanstelling van voogden over personen betreffende. De actieve betrokkenheid van de schout was in deze overigens veelal beperkt tot het presideren van de gerechtsfunctionarissen en het (mede) dragen van verantwoordelijkheid voor een correcte gang van zaken.

Boetstraffelijke competentie

Van belang voor het schoutambt zijn ook de bevoegdheden van de twee collegae of, zo men wil, concurrenten van de schout: de beide (andere) hoofdofficieren van het Land van Valkenburg, de hoog-

drossaard en de voogd. Waar de bevoegdheden van de ene officier begon, eindigde die van de andere ambtsdrager, en omgekeerd, met alle (financiële) gevolgen vandien. De ambtsdragers putten de inkomsten uit hun functie namelijk voor een deel uit vacatiegelden (inkomsten uit ambtelijke verrichtingen), delen van geldboeten en het uitbaten van privileges; de schout van Heerlen zelfs voor meer dan 70%. Verkorting van rechten door de ene gerechtsofficier betekende machts- en inkomstenverlies voor een andere officier.

Onder andere de schout Jacobus Quartier heeft tussen de jaren 1697 en 1717 verbitterde, maar zeer informatieve rechtszaken gevoerd inzake de onderlinge competentieafbakening. In direct verband met deze bevoegdheidsgeschillen

staat de, de schout toekomende, zogeheten boetstraffelijke jurisdictie: het recht om verdachten van kleine delicten en overtredingen te vervolgen, door de schepenen te doen berechten, en de geldboeten te innen. De andere civiele gerechtsofficier, de voogd, kon namelijk in Heerlen ook bepaalde rechten en bevoegdheden doen gelden. Bovendien had de drossaard de bevoegdheid de criminele zaken voor de Heerlense schepengerichters te brengen. Maar waar lag de grens tussen de verschillende bevoegdheden van de schout en de voogd in de schepenbank Heerlen? En waar hield bijvoorbeeld de criminele competentie van de drossaard op en begon de bevoegdheid in civiele zaken van de schout? Kortom, de obscure taakverdelingen tussen deze ambtsdragers was

Eeuwen lang was de rechtspraak onderwerp van spot en hoon. Op deze houtsnede uit 1510 zien we een gerechtsofficier en vier oordeelvinders, afgebeeld met blinddoek en narrenkap.

een bijna voortdurende bron van irritaties en geschillen. Dit gold te meer wanneer de heren officieren elkaar niet mochten.

Zo hebben de competentieconflicten tussen schout Quartier en de drossaard Willem Bentinck, heer van Diepenheim, die zijnerzijds trachtte de bevoegdheden van de civiele officieren te beknotten, in 1716 geleid tot een belangwekkende uitspraak van de Raad van Brabant inzake de afbakening van de civiele of 'middelbare' competentie van de Heerlense schout en de criminele of 'hoge' competentie van de (hoog)drossaard van het Land van Valkenburg.⁷ De uitspraak is niet enkel van belang voor de hoofdbank Heerlen, maar ook voor de andere schepenbanken in het Staatse Land van Valkenburg. In 1713 was drossaard Willem Bentinck ook in conflict geraakt met de voogd, baron Van Gendt, over diens civiele competentie in de overige hoofdbanken. Ook deze kwestie werd voor de Raad van Brabant gebracht, maar het is niet tot een definitieve uitspraak gekomen. De beide hoge officies hebben zich sedertdien gevoegd naar het onderstaande vonnis in de zaak Willem Bentinck, drossaard, versus Jacobus Quartier, schout van Heerlen, omdat, zoals we hebben gezien, de justitiële bevoegdheden van de voogd en de schout grotendeels overeenkwamen.

De civiele competentie van de schout strekte zich blijkens de uitspraak uit over de gerechtelijke vervolging van "mindere soorten van delicten en forfauten". Een belangrijke categorie vormde het toebrengen van vormen van lichamelijk letsel, geen keurwonde zijnde of toegebracht met voorbedachte rade ("veradelijk"), en lichte vormen van onrechtmatige daad of belediging ("injurien non atroces"). Ook het in gebreke blijven bij het aanbrengen van strafbare feiten, het laten ijen van maten en

gewichten en bij het afleggen van getuigenverklaringen kon worden bestraft. De raadslieden (advocaten en procureurs), die zich niet hielden aan de voor de gerechtsprocedures geldende voorschriften, konden rekenen op een boete. Schending van de openbare orde op de openbare wegen, het zich verzetten tegen gerechtelijke beslagleggingen, het schenken van alcoholische dranken buiten de daarvoor bestemde uren, het belemmeren van een waardige viering van zondagen, kerkelijke feestdagen en bededagen door het verrichten van arbeid, winkelnering, koophandel of sport en spel tijdens de kerkdiensten: dit alles kon door de civiele officier voor het gerecht worden aangebracht en vervolgd. Ook het schutten van loslopend vee en het vorderen van de schutboeten viel onder de verantwoordelijkheid van de schout. Zij die in gebreke bleven inzake hun onderhoudsplichten aan "dijken, kaden, wegen, straten en wateringten", konden rekenen op een boete van de schout. Hetzelfde gold voor zij die op vastenavond, nieuwjaar, Driekoningen en tijdens de kermissen en andere feestdagen met spel en zang, met venten, met het onbevoegd geven van toneelvoorstellingen ("kamerspeelders") en met goocheltrucs of kansspelen ("tafelspeelders"), de openbare orde verstoorden. Van belang is ook de competentie van de civiele officier inzake de veelvuldig voorkomende gevallen van messtrekkerij en andere vormen van vechtpartijen en ruzies ("smeijten, slaen en andere ongebondentheden"). De opsomming van de "mindere soorten van delicten en forfauten die tot de civile jurisdictie behooren" eindigt met een negatieve omschrijving van de restcategorie: "... de calanges en bekeuringen en boetens wegens alle andere cleijne mesuses en overtredingen tot de hooge off criminele jurisdictie niet specterende".

Het vonnis eindigt met twee korte, maar niet oninteressante alinea's. Ten eerste wordt er verwezen naar de conclusie van de memorie van gedaagde, de Heerlense schout. Hierin stelt de schout dat hem één derde van de boeten toekomt. Of hiermee enkel de boetstraffelijke, of ook de criminele boeten mee worden bedoeld, is niet duidelijk. Partijen dienen te compareren voor twee gecommiteerde raadsheren ter fine van akkoord. Helaas is niet bekend wat ter comparitie is besloten. Bovendien, in het geval er tussen partijen wederom een geschil zou ontstaan over de criminele en civiele competentie, dan kunnen zij dit geschil, voorzien van een korte instructie, aan de Raad voorleggen. De Raad zal hierop, buiten (langdurig en kostbaar) proces, een beslissing nemen.

Mr. Pieter Bort

Uit het vonnis blijkt niet hoe het tot stand is gekomen, of uit welke jurisprudentie en/of rechtsgeleerde literatuur de raadsheren hebben geput. Enig onderzoek bracht echter aan het licht dat het belangrijkste bestanddeel van het vonnis, de omschrijving van de criminele en civiele jurisdicties, ontleend is aan een populaire verhandeling van de Hollandse jurist mr. Pieter Bort (1615-1674), bij leven een succesvol advocaat aan het Hof van Holland. Niet enkel behandelt het tractaat een zelfde problematiek als het vonnis, vele zinsneden zijn er vrijwel letterlijk aan ontleend. Het betreft het "Tractaet van Hooge ende Ambachts-Heerlykheyt, mitsgaders van derselver Gevolgh", opgenomen in Borts verzameld werk⁸. Meer in het bijzonder het tweede hoofdstuk "Van Hooge, Middel en Laege Jurisdictie in 't gemeen", dat onderverdeeld is in 40 paragrafen. Hierin geeft Bort een nadere beschrijving van de drie jurisdicties, ontleend aan de doc-

Een voogd met twee kinderen voor het gerecht. Houtsnede (uit: Joost de Damhoudere, Praxis Rerum Criminalium, Antwerpen 1554)

trine, het Romeins recht en de jurisprudentie, ter staving van de voor zijn betoog belangrijke conclusie: "dat Jurisdictie seer bequamelijck met de moderne Schrijvers oock kan werden afgedeelt in Criminele ende Civile Jurisdictie, welcke afdeeling seer wel op onse gewoonte past, volgens welcke uyt kracht van hare Titulen ende Brieven van Investiture, de Hooge ofte Hals-Heeren de Criminele Jurisdictie, en de Ambachts-Heeren (eenige weynige uytgesondert, die alleen Laege Jurisdictie hebben) de Civile, dat beide Middel ende Laege Jurisdictie competeert". Het belangrijkste bestanddeel van de "Middel Jurisdictie", die

Scene uit een gerechtszitting, einde 18de eeuw. (Kupferstichkabinet München)

wordt besproken in de paragrafen 16-33, wordt gevormd door de vervolging van boetstraffelijke zaken: "Deselve bemoeyt zich voor eerst met de bestraffinge, mulcteringe ende correctie van alle civile ofte kleyne mezusen, tot de Hooge Jurisdictie niet behoorende" (par. 17). Tot de middelbare jurisdictie rekt Bort verder het dagelijks bestuur over het ressort (par. 18, 21), het opstellen van allerhande keuren en reglementen (par. 20, 24), het toezicht op weeskinderen en hun goederen (par. 19), het schutten van vee (par. 22), het schouwen van "Dijcken, Kaden, Wegen ende Straten" (par. 23) en een aantal bevoegdheden op het terrein van civiele zaken (par. 30-32). Bort baseert de door hem geschetste civiele jurisdictie, en vooral ook het onderscheid tussen de criminele en de boet-

straffelijke delicten, mede op oudere rechtspraak (par. 40-44). Zo verwijst hij naar een uitspraak van de Brusselse Raad van Brabant inzake de competentieverdeling tussen de hoogschout van 's-Hertogenbosch (crimineel) enerzijds en de kwartierschout van de Meierij (civiel) anderzijds. Uitgebereid citeert P. Bort het belangwekkende vonnis van het Hof van Holland (d.d. 5 november 1632) in de zaak van Wynant Jansz van der Elst, schout van Rijswijk en impetrant, contra Cornelis Adriaensz Grooteling, baljuw van Rijswijk, waarin de civiele jurisdictie van de schout, inclus diens boetstraffelijke competentie, uitgebreid ter sprake komt. Opmerkelijk is dat ook hier de schout een claim legt op één derde deel van de criminele geldboeten, evenals de Heerlense schout (zie hierbo-

ven) lijkt te hebben gedaan.

De overwegend 'Hollandse' doctrine en jurisprudentie, waaruit door de raadsheren van de Staatse Raad van Brabant en de Landen van Overmaze voor het 'Heerlense' vonnis van 1716 is geput, verklaart ook enkele merkwaardige zinsneden. Zo konden de Caumberbeek en de Geleenbeek, de twee belangrijkste 'waterwegen' in het Land van Heerlen, in de wintertijd weliswaar voor de nodige overlast zorgen, maar "Dijken" en "Kaden" zal men niet vinden. Ook over kolven, kaatsen en/of kloot-schieten is uit de Heerlense archivalia niets bekend, laat staan over de eventuele populariteit van deze behendigheids-spelen.

De schout als rechter

Tot slot zij vermeld dat de schout ook een rechtsprekende bevoegdheid kende, en wel inzake geschillen rond de koop van levensmiddelen. Deze vorm van alleenrechtspraak werd de schout toegekend om bij kleine geschillen de ingezetenen niet op te zadelen met hoge proceskosten.

In mei 1664 deed de schout Johan van der Schuer een daartoe strekkend voorstel aan het schepengerecht: "Sijnde bij de Hr. schouteth geproponereert, dat alsoo

toescheide ingezetenen op d'een ende d'ander hebbende te pretenderen, sooveur leverantie van bier, broet en andere eedt waeren ... dat daer over, in cas van proces geschapen, wegens groote onkosten te weesen tot bederff van de voors. luyden, en dat voor desen gebruijckelijck is geweest, alle kleine saecken te laeten ter dispositie van de Heer schouteth ..." De schepenen stemden in met de propositie, maar bepaalden dat de eis de somma van 25 gulden niet te boven mocht gaan: "... is goet gevonden, en verstaen alsulcke en diergelijcken saecken, de Hr. schouteth voorkomende, daervan te mogen disponeren, mits den heijs niet excederende boven de vijffentwintich gulden licht gelt, waertoe den hr. schouteth mits desen wordt geautoriseert"⁹.

Hoe deze geschillenbeslechting er in de praktijk heeft uitgezien, is niet duidelijk. Mogelijk dienden de eisende en de verwerende partij voor de schout te verschijnen. Hier lichtte de eiser mondeling zijn eis toe en toonde zijn bewijsmateriaal. De gedaagde voerde mondeling verweer, waarna de schout zijn vonnis uitsprak; beroep tegen diens uitspraak was waarschijnlijk niet mogelijk. Of de schout voor zijn rechtsprekende activiteit een vergoeding mocht bedingen, is niet bekend.

Woordenlijst:

adjudiceren: in rechte toekennen.

atentaeten: overtredingen van een gerechtelijk ge- of verbod.

calanges: aanklachten.

contraventeurs: overtreders.

de plano: buiten gerecht.

forfauten: wandaden, misdrijven.

impetrant: 'verkrijger van rechtsingang', de procespartij die optreedt na inwilliging door de rechter van een inleidend verzoek daartoe.

infligieren: (aan)slaan, toebrengen.

kerckgebod: (gerechtelijke) openbare afkondiging in of aan de kerk.

keurwonde: bij verordening (keur) vastgestelde grootte en ernst van een wond of verwonding, waarbij de gerechtelijke vervolging van de dader aan de rechts-officier voor criminele zaken toeviel.

mesusen: misbruiken, overtredingen.

mulcteringe: het opleggen van een geldboete, bestraffing.

profanatie: ontheiliging.

taalluyden: praktijzins, rechtskundig adviseurs.

Noten:

1. De inhoud van dit artikel is ontleend aan M. van Dijk, De schout van de vrijheid en hoofdschepenbank Heerlen. Een rechtshistorisch onderzoek naar een "byzondere" functionaris in het Land van Valkenburg (1662-1794) (onuitg. doctoraalscriptie Utrecht 1991). Hier vindt de geïnteresseerde lezer nadere informatie en annotatie. Wij hopen een aangepaste versie van deze studie binnen afzienbare tijd in boekvorm te laten verschijnen. Aan het einde van de tekst is een verklarende woordenlijst opgenomen, waarin (oude) juridische termen, die niet in een goed woordenboek zijn te vinden, worden verklaard. De verklaringen zijn voornamelijk ontleend aan E. Algra en H.R.W. Gokkel, Fockema Andreae's Juridisch woordenboek. Alphen a/d Rijn 19906, en F.L. Kersteman, Practicyns woordenboekje, of Verzameling van meest alle de woorden in de rechtskunde gebruykelyk. Dordrecht 1785 (fotomech. herdruk Groningen 1988).
2. Zie M.J.H.A. Schrijnemakers, Heren van Brunsum uit het geslacht Huyn van Amstenrade en Geleen van 1559 tot 1621, in: Heren van Brunsum, Heren in Brunssum (Bron van Brunsham 1) 15-23, vooral 15 en 17.
3. A.L. Pélerin, Beschrijvinge van het Staats land van Overmaze in 't generael en van het land van Valkenburg in 't bijzonder, met betrekking tot desselfs regeering en politieke toestand. Ingeleid en uitgegeven door G.D. Franquinet, in: Annales de la Société Historique et Archéologique à Maestricht, I (1854-1855), 46.
4. nadere informatie over het (dagelijks) bestuur van Heerlen vinden we in de voorlopige inventarisnummers 1-4 van het administratief gedeelte van het Archief van de schepenbank Heerlen (SAH).
Vooral de drie notulenboeken van de banksvergaderingen (inv.nrs. 2-4), lopend van 1738-1795, vormen een ware Fundgrube en verdienen een nader onderzoek.
5. SAH, Archief Schepenbank Heerlen, admin. ged., voorlopig inv.nr. 102, bevat een interessante, gedrukte instructie voor deze "politieagenten", getiteld: 'Instructie voor de Banks-Bodens, ingevolge Haar Hoog Moogende Placaat van den 2. Mey 1777., gearresteert by Commissarissen uit de respectie Hoofd-Banken en Banken 's Lands van Valkenburg', gedateerd 3 september 1777.
6. Zie voor deze kwestie ook M. van Dijk, De Schutterije van Heerle. De geschiedenis van de broederschap en schutterij St. Sebastianus Heerlen, deel I: van de late middeleeuwen (1484) tot aan de Franse Tijd (1794), Heerlen 1994, 48-52.
7. De tekst van de uitspraak, met enig begeleidend commentaar, werd gepubliceerd door J. Jamar, Bevoegdheid in criminele en civiele zaken in de hoofdbank Heerlen, 18de eeuw, in: Msg 106 (1987) 114-120.
8. P. Bort, Tractaet Hooge ende Ambachts-heerlykheit, mitsgaders van derselver Gevolgh. Deze verhandeling is als deel IV opgenomen in diens verzameld werk: Alle de Wercken ... begrepen in ses Tractaten. In de bibliotheek van de Raad van Brabant was een exemplaar van de eerste druk van het verzameld werk (Arnout Leers, 's-Gravenhage 1681) aanwezig; men vergelijkte F.W.M. De Koning-Klaassen en R.W.G. Lombarts, Catalogus van de Bibliotheek van de Staatse Raad van Brabant, in: De Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze in tweede termijn, onder redactie van Th.E.A. Bosman, J.P.A. Coopmans en B.C.M. Jacobs, Assen/Maastricht 1989, 85 nr. 6. De Stadsbibliotheek Maastricht bezit een exemplaar van de tweede druk van Borts verzameld werk (Leiden 1702), dat door de auteur is geraadpleegd.
9. SAH, Archief Schepenbank Heerlen, civiele rol dl. 4 1663-1664 (= LvO 6084), 208-209. "Licht gelt" is een aanduiding voor de Maastrichtse koers, in tegenstelling tot de 'zwaardere' (hogere) Hollandse koers.

M. VAN DIJK

EEN PORTRET VAN J.D.C. VAN HEECKEREN, SCHOUT VAN HEERLEN

In 1786 vervaardigd door J.F.A. Tischbein

Tijdens een onderzoek naar het schoutambt van de hoofdschepenbank Heerlen ontdekte ik dat van één van de achttiende-eeuwse bekleders van het ambt, J.D.C. van Heeckeren, een portret bekend is. Het betreft een schilderij, olie-erf op doek, met een hoogte van 120 centimeter en een breedte van 95 centimeter, gesigneerd door J.F.A. Tischbein en gedateerd 1786. Het schilderij, dat van een grote artistieke kwaliteit is en in goede staat verkeert, is afkomstig uit particulier bezit. Het doek bevindt zich thans in bruikleen bij de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen en hangt in kasteel Zypendael in de gemeente Arnhem.¹ In deze bijdrage gaan wij nader in op de portretschilder J.A.F. Tischbein en op de persoon van de geportretteerde Van Heeckeren.

Johann Friedrich August Tischbein

De familie Tischbein, afkomstig uit Hessen, telde in de achttiende en negentiende eeuw een zestiental min of meer beroemde schilders.² De meeste bekende is wellicht de "Goethe-Tischbein" Wilhelm, een neef van Johann Friedrich. Wilhelm reisde met Goethe naar Italië en schilderde onder andere het bekende schilderij "Goethe in der Campagna", dat zich thans bevindt in het Städtisches Museum in Frankfurt. Reizen was overigens een economische noodzaak voor veel schilders, zeker voor de portrettisten: zij begaven zich van opdrachtgever

naar opdrachtgever en van rijke stad naar koninklijk hof. Johann Friedrichs vader bijvoorbeeld was in Nederland geen onbekende. In 1735 had deze, als eerste buitenlandse kunstenaar die zich in de Franse portretstijl bekwaamde, Willem IV geportretteerd. Deze opdracht had vader Tischbein, die de protectie genoot van de landgraaf van Hessen-Kassel, verkregen door bemiddeling van Willems moeder, een Hessische prinses.

Bij een tweede bezoek aan ons land in 1750 werd Maastricht aangedaan, alwaar Johann Friedrich August werd geboren. Pas in 1765 keerde de vijftienjarige Johann naar Kassel terug. In 1770 verkreeg de talentvolle jongeman de protectie én een jaargeld van Fürst Friedrich von Waldeck und Pyrmont. Vervolgens maakte hij langdurige studiereizen naar onder andere Parijs en Italië. In 1780 keerde hij naar Duitsland terug, alwaar hij hofschilder werd van Fürst Friedrich Von Waldeck und Pyrmont.

In 1781 volgde een eerste bezoek aan de Republiek, waar hij tevergeefs probeerde een opdracht aan het hof te verkrijgen. In 1786 keerde hij terug naar Den Haag, nu met aanzienlijk meer succes. Zijn portret van de baron Van Heeckeren stamt uit dit jaar. Mogelijk is in deze tijd ook het portret van de Maastrichtse regent Willem Hendrik van Panhuys (1734-1808) ontstaan.³ De vierde periode die Tischbein in Nederland doorbracht, zijn verblijf van 1791-1794 in Amsterdam, was zijn meest succesvolle

periode. In 1794 verliet Johann Friedrich echter overhaast de Republiek omdat hij als overtuigd royalist bang was voor een Franse invasie.

Baron Jacob Derk Carel van Heeckeren (van Kell)

Deze invloedrijke Gelderse edelman werd op 31 oktober 1730 geboren in Zutphen en overleed aldaar op 11 juli 1795.⁴ Van Heeckeren studeerde van 11 november 1750 tot een niet nader bekend tijdstip rechten te Leiden. Hij werd eind 1752 beschreven in de ridderschap van Zutphen, en huwde op 20 november van datzelfde jaar met Johanna Juliana van Wassenaeer.

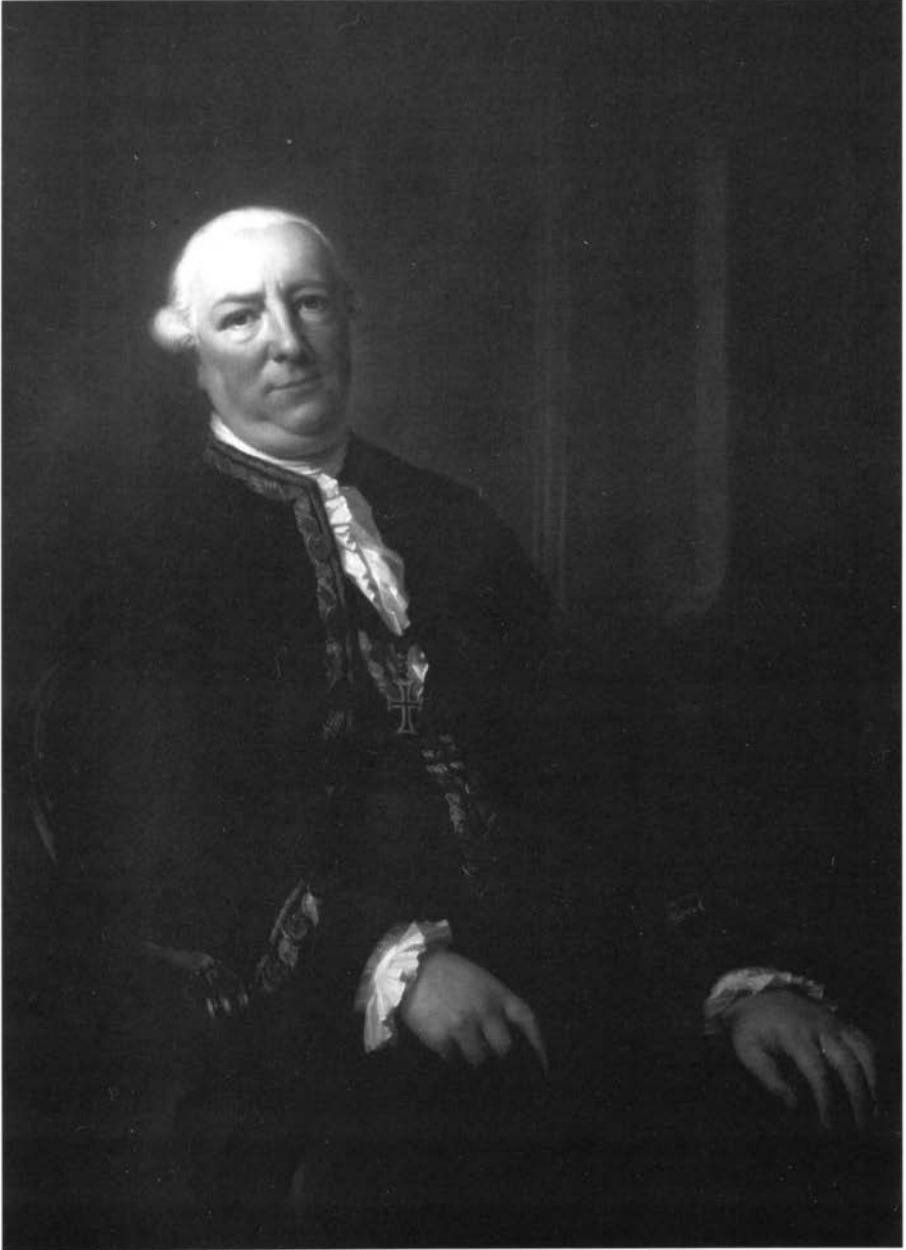
Hij bekleedde vele ambten. Zo was hij onder andere schout van de stad Zutphen en landdrost van het graafschap Zutphen, hoogbaljuw van Sluis, gecommiteerde ter Staten-Generaal en lid van de Raad van State. Van Heeckeren was tevens een vooraanstaand lid van de hofhouding van prins Willem V: hij was kamerheer en vanaf medio 1780 opperstalmeester.

Waarschijnlijk fungeerde Van Heeckeren in de hoge staatscolleges als speciaal gecommiteerde inzake de stad Maastricht en de Landen van Overmaas en vertoefde hij in die hoedanigheid regelmatig in het Overmaasse. Zo vervulde hij zeker ook één keer de belangrijke functie van commissaris-deciseur van Staatse zijde in de tweeherige, Luiks-Brabantse stad Maastricht. Na de verovering van Maastricht in 1632 was de Staten-Generaal immers de koning van Spanje in zijn hoedanigheid van hertog van Brabant opgevolgd als heer van de stad Maastricht. Deze commissarissen, de gevolmachtigden van de heren Hoog Mogenden in 's Gravenhage, kenden belangrijke bestuurlijke, rechtsprekende en wetgevende bevoegdheden, en

waren belast met het oppertoezicht over de stedelijke instellingen en het financieel beheer. De heren commissarissen-deciseurs genoten veel aanzien, voerden de titel "Edelmogenden" en werden in Maastricht met grote praal binnengehaald. Interessant is dat zij ook door de ingezetenen van Staats-Overmaas, waaronder Heerlen, werden benaderd met hun klachten en kwesties inzake bestuur en rechtspraak; de commissarissen-deciseurs verzamelde de informatie uit hun ressort en adviseerden de Staten-Generaal over de te volgen handelwijze.⁵ De familie Van Heeckeren behoorde overigens – het zal na het bovenstaande niet verbazen – tesamen met bijvoorbeeld de Bentincks en de Schimmelpennincks tot de machtigste families in de achttiende-eeuwse Republiek der Verenigde Provinciën.⁶

Hoe en wanneer precies Van Heeckeren in het bezit is gekomen van het ambt van schout van Heerlen, en wat hij er voor heeft moeten betalen, is niet duidelijk; ongetwijfeld is hierover in de archieven van de Staten-Generaal en de Raad van State in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag nog menig interessant gegeven te vinden. In 1756 wordt Van Heeckeren voor het eerst als schout van de hoofdschepenbank Heerlen genoemd, maar mogelijk had hij het ambt toen al langer in zijn bezit. De inval van de Franse troepen in 1794 en de bestuurlijke hervormingen van de Franse bezetter in 1795 maakten aan de oude bestuursvormen in Overmaas, zoals schepenbank en schoutambt, een einde.

Overigens bediende Jacob Derk Carel baron van Heeckeren het schoutambt niet zelf; hij was een 'schout-titularis'.⁷ In de praktijk werd de functie vervuld door andere bestuurders, die door Van Heeckeren waren gevolmachtigd en werden aangeduid als 'vice-schout' of 'luitenant-schout'. Dit waren achtereen-

Jacob Derk Carel van Heeckeren (1730 - 1795), schout van Heerlen. Olieverf op doek door J.F.A. Tischbein, 1786. Particulier bezit. (Foto: Iconografisch Bureau 's Gravenhage, neg.nr. B1050)

volgens de Overmaasse regenten mr. A.J.J. Vignon, mr. J.W. Heldevier en J.H. Lamberts. Adriaan J.J. Vignon, luitenant-schout van 1741 tot 1770, was waarschijnlijk de bouwer van het huis Meezenbroek, dat rond 1750 werd gebouwd op de fundamenten van het oude kasteel. De gefortuneerde mr. Johan Willem Heldevier was een schoonzoon van A.J.J. Vignon. In zijn carrière bekleedde deze orangist ook de functies van schepen van Maastricht en luitenant-drossaard van Staats-Valkenburg. Opmerkelijk is dat hij in 1792 tevens werd aangeduid als "Lt. HoogDrossard der Vrijheid en Hoofdbancke Heerlen". Er zijn nog andere aanwijzingen dat het ambt van (luitenant-)drossaard van Staats-Valkenburg in de tweede helft van de achttiende

eeuw (tijdelijk?) is gesplitst in een 'Heerlens deel' en een deelfunctie voor de rest van Staats-Valkenburg. Mogelijk is deze onderverdeling geschied naar aanleiding van de troebelen tijdens de 'Bokkerijdersperiode' van de jaren 1770-1774, waarin de tekortkomingen van het strafrechtstelsel in (Staats-)Overmaas op pijnlijke wijze aan het daglicht kwamen en door de verantwoordelijke ambtsdragers hervormingen werden nagestreefd.⁸ Joost Hendrik Lamberts, advocaat en procureur in Heerlen, is in zijn bestuurlijke loopbaan ook schepen van Klimmen en Valkenburg geweest. Zijn belangrijkste ambt, dat van vice-schout van Heerlen, heeft hij slechts korte tijd kunnen vervullen: van december 1792 tot 1795.

Noten:

1. Tischbein. Een reizend portrettist in Nederland. Tentoonstellingscatalogus, Utrecht 1987, catalogusnummer 35 op pagina 59.
2. De informatie over Tischbein en zijn familie is afkomstig uit: Tischbein. Een reizend portrettist in Nederland, 11-17.
3. Tischbein. Een reizend portrettist in Nederland, catalogusnr. 70 op pagina 72: pastel, 64x47 centimeter, verblijfplaats onbekend. Van Panhuys was onder andere schepen van Maastricht en rentmeester-generaal der domeinen en geestelijke goederen in de Landen van Overmaas.
4. De gegevens betreffende J.D.C. van Heeckeren zijn ontleend aan Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek, VIII, Leiden 1933, 725 en R.W.A.M. Cleverens, Het geslacht Van Heeckeren. Z.p. z.j., 17-22.
5. Th.J. van Rensch, De rechtspraak van de Commissarissen-Decideurs te Maastricht, in: Hoven en Banken in Noord en Zuid, onder redactie van B.C.M. Jacobs en P.L. Nève (Brabantse Rechtshistorische Reeks 7), Assen 1994, 39-63, vooral 51 en 59. Het waren vooral

- leden van de Staten-Generaal die volgens een bepaald rooster tussen de verschillende gewesten, eens in de twee jaar naar Maastricht werden gezonden. In welke jaren Van Heeckeren in Maastricht werd ingehaald is (nog) niet bekend.
6. Vergelijk bijvoorbeeld Simon Schama, Patriots and Liberators. Revolution in the Netherlands 1780-1813. London 1992, 77.
7. De gegevens betreffende het Heerlense schoutambt zijn, tenzij anders vermeld, ontleend aan M. van Dijk, De schout van de vrijheid en hoofdschepenbank Heerlen. Een rechtshistorisch onderzoek naar een 'byzondere' functionaris in het land van Valkenburg (1662 - 1794), Heerlen 1991 (onuitgegeven doctoraalscriptie RU Utrecht).
8. Zie bijvoorbeeld de correspondentie van luitenant-voogd Pélérin in Jos. Habets, Ambtelijke brieven en andere bescheiden over de bokkerijders in het Staatsch land van Overmaas, 1775-1782, in: PSHAL 24 (1887) 298-408. Vergelijk ook G. Geraedts, Een tijdgenoot over de berechting der Bokkerijders, in: LvH 34 (1994) 1-9.

M. A. VAN DER WIJST

DE WERKGROEP 'HET LAND VAN HERLE' 1945-1995

De werkgroep Het Land van Herle, feestelijk bijeen in 1962. Vooraan in het midden Dhr. van Hommerich met echtgenote. Staand achteraan, met bril, de huidige erevoorzitter drs. L. Augustus, toen nog 'profesneur' te Rolduc. (Foto: SAH, fotocollectie nr. 3264)

Ons tijdschrift 'Het Land van Herle' wordt gedragen door een stichting met de naam 'Historische Kring Het Land van Herle'; daarnaast kent de stichting een werkgroep met een twintigtal leden, die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van de streek. Met de oprichting van de werkgroep op 4 april 1945 zijn de activiteiten van het Land van Herle begonnen. Nog steeds komt de werkgroep maandelijks bijeen, en regelmatig wordt er door een lid van de werkgroep een bijdrage voor ons tijdschrift aangeleverd. Het is wellicht nuttig om in dit jubileumjaar eens wat aandacht te besteden aan deze groep werkers achter de schermen, die in de loop der jaren lid waren van de werkgroep.

Overzien we de onderstaande lijst van 69 personen, dan vallen enkele zaken ons op. Ten eerste dat de groep in

1945 uit elf personen bestond. Lange tijd is het ledental ook aan een maximum gebonden geweest, ik meen van achttien personen, en dit hoofdzakelijk uit praktische overwegingen, zoals de beschikbare ruimte en de gewenste grootte van de groep. De aanwas ontstond na een verzoek tot lidmaatschap van een nieuweling of, wat vaker het geval was, na een uitnodiging van de groep. Van de 69 leden zijn er twintig tot aan hun overlijden lid gebleven, 29 hebben tussentijds bedankt, vaak vanwege het vertrek naar elders. Momenteel telt de werkgroep twintig leden, die maandelijks vergaderen en meestal zelf de inleidingen, referaten en voordrachten over zeer uiteenlopende historische, archeologische en heemkundige onderwerpen verzorgen. De gesprekstof leidt vrijwel altijd tot levendige discussies, en soms ook tot

artikelen die aan de redactie van het tijdschrift Het Land van Herle worden aangeboden.

Behalve Heerlen was in de loop van de tijd vooral Landgraaf, Hoensbroek en Brunssum goed vertegenwoordigd, in iets mindere mate Kerkrade, Voerendaal en Sempelveld, en verder diverse plaatsen in en zelfs buiten Limburg.

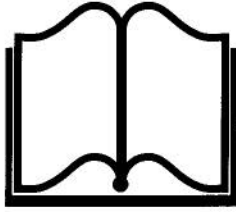
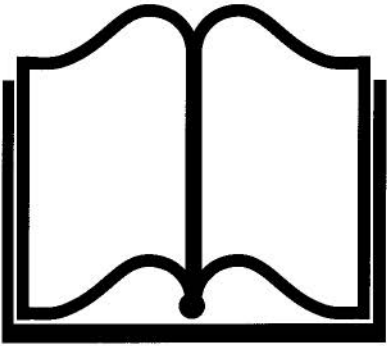
Thans wordt de groep gevormd door de dames Bouwkamp, Hoevenberg en Hurenkamp en de heren Augustus, Braad, Broers, Corten, Crutzen, Delhey, Van Dijk, Franssen, Jacobs, Munier, Patelski, Piercy, Put, Raets, Ramakers, Van Wersch en Van der Wijst. De heer Van Wersch is, zoals uit de lijst blijkt, reeds lid sedert 1948, op afstand gevolgd door

de heer Augustus. Deze maakt vanaf 1962 deel uit van de werkgroep en is sinds 1976 tevens de voorzitter; in september 1995 droeg hij het voorzitterschap over aan een lid van de jongere generatie, Servie Broers.

Het zou te ver voeren alle historische onderwerpen te noemen die in de loop van een halve eeuw aan de orde zijn gesteld. De inhoud van het in 1950 gestarte periodiek 'Het Land van Herle' is er een goede afspiegeling van. Steeds weer kan men verder en dieper graven in de historie van stad en streek. Sedert 1945 hebben in de loop der jaren de volgende personen, voor kortere of langere tijd, deel uitgemaakt van deze werkgroep:

1. M.A.H. Durlinger, Heerlen, emeritus-pastoor in Posterholt, 1945-1947
2. Drs. L.E.M.A. van Hommerich, Heerlen, archivaris, 1945-1976
3. J.J. Jongen, Schaesberg, geschiedenisleraar, 1945-1973
4. F. Senden, Heerlen, pater C.I.C.M., 1945-1946
5. Ch. Frehen, Schimmert, pater S.M.M., 1945-1946
6. H.A. Beaujean, Hoensbroek, geschiedenisleraar, 1945-1979
7. J.G.H. Hoens, Hoensbroek, hoofd der school, 1945-1971
8. F.X.J.J. Schobben, Waubach, ambtenaar, 1945-1978
9. A.J. Toussaint, Terwinselen, hoofd der school, 1945-1952
10. P.H.A. Theunis-sen, Heerlen, kantoorhouder PTT Amstenrade, 1945-1957
11. P.A. Schols, Geleen, architect, 1945-1969
12. Chr.W.E. Müller, Heerlen, geschiedenisleraar, 1946-1947
13. N.J. Velraeds, Brunssum, ambtenaar, 1946-1947
14. W.J. Lindelauf, Heerlen, rentmeester O.N., 1946-1955
15. P.G.G. Jongen, Geleen, 1947-1948
16. Drs. W. Geurts, Heerlen, pater O.F.M., 194-1948
17. Ir. C.E.P.M. Raedts, Heerlen, directeur O.N., 1947-1983
18. C. Spronck, Valkenburg, geschiedenisleraar, 1947
19. Mr.Dr.Drs. J.P.D. van Banning, Rekem, burgemeester van Geleen, 1947-1986.
20. W.J. Vromen, Brunssum, hoofd der school, 1948-1949 en 1959-1972
21. H.N.J.J. van Wersch, Sempelveld, geschiedenisleraar, 1948-heden
22. H.J. Schutgens, Heerlen, leraar Nederlands, 1949
23. Ing. M.L.H. van Wersch, Sempelveld, ingenieur, 1949-1993.
24. G. Houben, Heerlen, rector, 1951-1952
25. J.Th. Janssen, Heerlen, chef Bevolking, 1953-1977
26. W. Moonen, Brunssum, pastoor, 1953-1955
27. Ing. J.J.G. Ramaekers, Schaesberg, mijnbeambte, 1953-1993
28. Prof. dr. P. van de Baar, Heerlen, kapelaan, 1953-1954
29. N.G.H.M. Eussen, Nuth, archivaris van Sittard, 1954-1993
30. J.C.M. Horst, Heerlen, amateur-historicus, 1954-1966
31. H.H.M. Tummers, Heerlen, architect, 1958-1961
32. V. Sniekers, Heerlen, hoofdinspecteur der belastingen, 1958-1963
33. P.A.H.M. Peeters, Hoensbroek, gemeentesecretaris, 1958-1980
34. H.J.M. Frusch, Kerkrade, belastingambtenaar, 1962-1982
35. Drs. E.L. Augustus, Heerlen, leraar, 1962-heden
36. C. Sprokkel, Kerkrade, gemeentesecretaris, 1962
37. Chr.H. Geelen, Voerendaal, gemeentesecretaris, 1966-1992
38. Alb. Corten, Heerlen, historicus, 1968-heden
39. L.M. Junggeburst, Vaals, leraar, 1969-1970
40. A.H. Moers, Geleen, mijnbeambte, 1969-1975
41. F.J.M. Wiertz, Schaesberg, kapelaan, 1970-1979
42. E.G.J. Marell, Hoensbroek, student archeologie, 1970-1972
43. H.M.M. Schwanen, Heerlen, leraar, 1970-1972
44. Mej. M.G.G. Bouwkamp, Heerlen, lerares, 1972-heden
45. Drs. J.T.J. Jamar, Heerlen, archivaris, 1972-1994
46. Mr. J.M. Wanders, Brunssum, kandidaat-notaris, 1973-1980
47. Drs. M.A. van der Wijst, Heerlen, ambtenaar, 1973-heden
48. S. Brun, Maastricht, journalist, 1975-1976
49. E.G.H.M. Crutzen, Wylré, pastoor, 1977-heden
50. Drs. H.J.M. Franssen, Voerendaal, leraar, 1977-1985
51. J.H. Crott, Heerlen, publicist, 1977-1992
52. Prof. mr. A. Fl. Gehlen, Heerlen, notaris, 1979-1994
53. Drs. E.P.M. Ramakers, Maastricht, historicus, 1980-heden
54. R. Braad, Heerlen, archivaris, 1982-heden
55. H.M.H. Goossens, Ubach over Worms, leraar, 1983-1991
56. Drs. L.J.M. Piercy, Heerlen, bankdirecteur, 1986-heden
57. Drs. M. van Dijk, Heerlen, kunst- en rechtshistoricus, 1986-heden
58. A.S.M. Patelski, Valkenburg, genealoog, 1988-heden
59. Drs. P. Nissen, 's Hertogenbosch, kerkhistoricus, 1988-1992
60. C. Palmen, Hoensbroek, ambtenaar, 1989-1993
61. Prof. dr. W.A.J. Munier, Sint-Oedenrode, pater S.S.C.C., 1990-heden
62. Drs. Th. Raets, Brunssum, historicus, 1990-heden
63. Drs. A.P.J. Jacobs, Hoensbroek, historicus, 199-heden
64. Drs. P.V. Delhey, Heerlen, historicus, 199-heden
65. Mevr. Drs. J. Hoevenberg, Heerlen, museumconservator, 1991-heden
66. Drs. H.J.S.M. Broers, Brunssum, historicus, 1992-heden
67. Drs. M.J.M. Put, Heerlen, historicus, 1992-heden
68. Mevr. drs. S.A.P.E. Hurenkamp, Landgraaf, historicus, 1993-heden
69. Drs. G.H. Franssen, Tilburg, leraar Nederlands, 1994-heden.

SIGNALEMENT

Erick Somer en Mark Pier

Archievgids van de Tweede Wereldoorlog, Nederland en Nederlands-Indië

Zutphen 1994, Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Walburg Instituut,

ISBN 906011 9169, 407 blz., prijs: f 49,50.

Elke onderzoeker die zich bezighoudt of wil beginnen met de bestudering van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog moet dit boek bekeken hebben. Hoewel alleen landelijke organisaties zijn opgenomen, is raadpleging van deze bron van groot belang wil men succesvol en doelgericht bronnen kunnen aanboren. Voor de raadpleging van archieven van plaatselijke organisaties als Politie, Luchtbeschermingsdiensten, Winterhulp en plaatselijke distributiekantoren, die vanwege de hoeveelheid niet zijn opgenomen, wordt discreet verwezen naar de plaatselijke archiefdiensten. Voor de regionale geschiedbeoefening lijkt dat een nadeel, maar niets is minder waar. In de landelijke archieven zijn over het algemeen zoveel aanknopingspunten naar de regionale te vinden, dat men voor

In vorige afleveringen werden sporadisch boeken aan de lezers geïntroduceerd. Dit geschiedde middels een korte boekbespreking. De redactie denkt de lezers van ons aller Land van Herle een plezier te doen door deze formule uit te breiden en tot een vaste rubriek uit te bouwen. Vanaf deze aflevering zult u dan ook steeds de rubriek 'Signalement' achteraan in uw tijdschrift vinden. De titel is voorwaar niet origineel, maar wel toepasselijk. Artikelen en boeken die van belang zijn voor de geschiedenis en de geschiedschrijving van oostelijk Zuid-Limburg worden in deze rubriek onder de aandacht van de lezers gebracht.

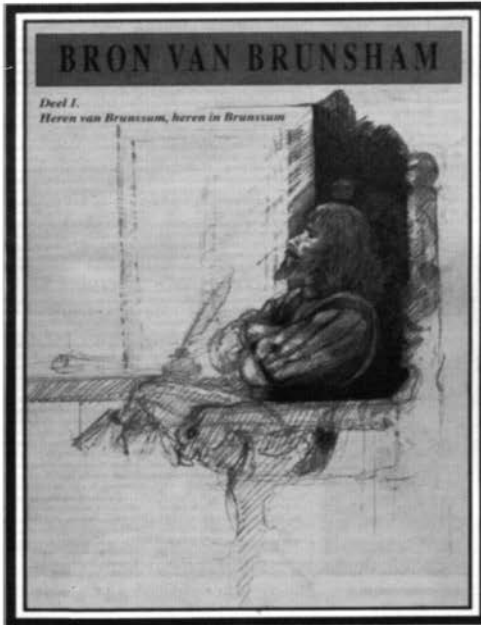
begrip van de zaak er niet omheen kan ze te raadplegen. De archievgids van de Tweede Wereldoorlog is daarbij een belangrijke hulp. Thematisch wordt de onderzoeker naar de vindplaats van een archief geleid. Het overzicht wordt gecombineerd met een adreslijst van de vindplaatsen en een register.

(R. Braad)

Brunssum en Brunsham. Het begin is er!

Over het dorp Brunssum is relatief weinig gepubliceerd. Het belangrijkste boek, pastoor Moonens Brunssum de eeuwen door is uit 1952 en hopeloos verouderd. Omdat er slechts brokjes van het verleden van het dorpje Brunssum bekend

zijn, is een doorlopend verhaal onmogelijk te schrijven. Het gemeentebestuur, de Stichting Historische Bron van Brunsham en particuliere uitgevers wilden hier iets aan doen. Heruitgave van Moonens werk werd als onvoldoende beschouwd, het herschrijven ervan

ondoenlijk. Daarom werd besloten een nieuwe, thematische geschiedenis van Brunssum te schrijven en in afleveringen te publiceren. Sinds november 1993 zijn drie delen van dit tijdschrift verschenen, elk gewijd aan een thema uit de geschiedenis van Brunssum. Deze worden door de Stichting uitgegeven onder de titel Bron van Brunsham. Zij worden gedrukt op A4-formaat en de tot nu toe verschenen delen bevatten respectievelijk 46, 42 en 88 pagina's. Er is een redactie van drie personen geformeerd uit het stichtingsbestuur (de heren Broers, Martens en Raets), die deskundige auteurs zoekt en zelf artikelen in de diverse delen publiceert. De ondertitels geven het

behandelde onderwerp aan. De indeling van de boekjes is als volgt: eerst een verhaal van heer W.J. Martens, waarin een op historische feiten gebaseerd stukje Brunssumse geschiedenis verteld wordt. Daarna volgen een aantal artikelen over het onderwerp, van diverse auteurs. Gestreefd wordt naar een toegankelijke stijl waarbij voor belangstellende lezers geschreven wordt, dus populair, maar wel wetenschappelijk verantwoord.

Het eerste deel, Heren van Brunssum, Heren in Brunssum, beschrijft Prof. Dr. M.J.H.A. Schrijnemakers hoe de familie Huyn van Amstenrade en Geleen van 1559 tot 1621 de titel Heer van Brunssum verkreeg en wie de titel voerde. Verder zijn artikelen opgenomen over de families Van Weerst, Bex, Clutt, Vos van Drs. H.J.S.M. Broers en een lang artikel van Drs. Th. Raets over de baronnenfamilie de Negri, die van oudsher in Brunssum gewoond hebben. Deel twee, Brunssum in kannen en kruiken gaat vooral over de beroemde middeleeuwse pottenbakkerijen. Van 1050 tot 1350 werd in Brunssum (en Schinveld) een zeer gewild soort gebruiksaardewerk gemaakt, dat tot in Londen, Portugal en Noorwegen teruggevonden is. Het was ongeglazuurd aardewerk, dat echter nauwelijks poreus was, zodat er vloeistoffen in opgeborgen konden worden. Nadat rond 1350 het loodglazuur ontdekt werd waardoor ook elders weinig poreus aardewerk gebakken kon worden, en Brunssum tot overmaat van ramp een verkeerd soort klei gebruikte, waardoor de kwaliteit van het aardewerk sterk terugliep, kwam er vrij plotseling een einde aan deze middeleeuwse nijverheid in Brunssum. Twee artikelen, een herdruk van A. Bruijns 'De middeleeuwse pottenbakkerijen in Zuid-Limburg (Nederland)' uit 1965 en een nieuw artikel van de heren Reubsaet en Raets maken, met de vele afbeeldingen en enkele kleu-

renfoto's, veel duidelijk over het belang van deze nijverheid. Daarna volgt een artikel van mevrouw E. Hermans en S. Broers over het 'Kleiatelier Brunssum', dat in 1939 werd opgericht. Hiermee probeerde het Fonds van Sociale Instellingen een werkplaats in te richten voor zonen van mijnwerkers die ongeschikt waren voor het ondergrondse mijnbedrijf. Men trachtte bij het middeleeuwse pottenbakkersverleden aan te knopen. Er werd geprobeerd artistiek aardewerk te maken, en diverse kunstenaars, onder andere Edmund Bellefroid en Eugene Laudy hebben er gewerkt. Veel herdenkingtegeltjes en serviesgoed hier in de regio zijn op het Kleiatelier (KAB) gemaakt. Het Kleiatelier bleek echter als producent van artistiek aardewerk niet levensvatbaar. In 1950 werd het verkocht aan de NIKEMA (Nederlandse Industrie voor Keramisch Emballage Materiaal), waarna tot 1960 geprobeerd werd er een commercieel bedrijf van te maken, dat zich vooral richtte op het vervaardigen van 'verpakkingsaardewerk' (gresbuisen, jeneverkruiken, koffie- en theepotten etc.). Door nieuwe technische ontwikkelingen (plastic, glas en nieuwe betonsoorten) bleek ook de NIKEMA geen winst te kunnen maken. Het bedrijf werd in 1960 geliquideerd. Daarmee kwam een definitief einde aan de aardewerktraditie van Brunssum.

Het derde deel, Brunssum, bezettingen en bevrijdingen gaat over oorlogen in vroeger tijd (artikelen van de heren Broers en Raets), maar vooral over de Tweede Wereldoorlog. Behalve een redelijk uitgebreide beschrijving van het verzet en het dagelijks leven in Brunssum tussen mei 1940 en september 1944 van de hand van de heren Broers en C.A. Tuinman, is er een zeer lezenswaardig artikel van luitenant-kolonel b.d. E.H. Brongers. In het eerste deel beschrijft hij de Duitse inval in 1940 met hun enorme

overmacht, waartegen een handjevol Limburgse soldaten dapper, en met behoorlijk succes, tegenstand boden. In het twee deel beschrijft hij de bevrijding van Zuid-Limburg door de Amerikaanse troepen in september 1944.

De boekjes zijn voorzien van illustraties, kaarten en een beperkt notenapparaat. Voor (oud-)Brunssummers en geïnteresseerden in de lokale en regionale geschiedsschrijving zijn het aantrekkelijke boekjes, goed geschreven en door hun handzame formaat makkelijk te lezen. Voor nadere inlichtingen kunt u contact opnemen met mevr. R. Ritsma, Kleikoele 82, 6443 WC Brunssum, 045-5270658.

(S.Broers)

Twee nieuwe fotoboeken over Heerlen:

André Weijs, m.m.v. R. Braad

Heerlen Verleden Tijd

Rijswijk 1995, Uitgeverij Elmar, ISBN 90389 03936, 20 x 26 cm. 114 pag., genaaid, gekartonneerd, ca. 200 foto's. Prijs tot 1.1.1996 f 24,50, daarna f 29,50.

Jan Engelen

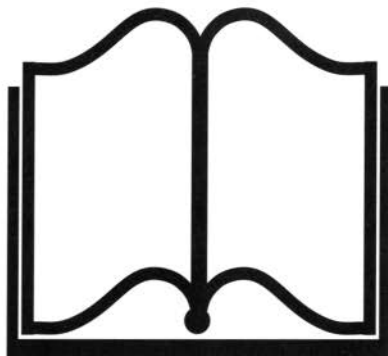
Heerlen, een geheugen voor de toekomst

Zaltbommel 1995, Europese Bibliotheek, ISBN 90288 61971, 30,5 x 21,5 cm. 120 pag., gebonden, ruim 200 foto's. Prijs f 49,50.

Het eerste boek verschijnt ter gelegenheid van de overzichtstentoonstelling over de Heerlense wijken ter afsluiting van de promotieactie "Kijk 'ns in de wereld van toen" van het Heerlense Stadsarchief. Het boek is gebaseerd op echte foto's zoals deze aanwezig zijn in de kollektie van het Stadsarchief en die zover was na te gaan, nog niet eerder in een Heerlens fotoboek werden gepubliceerd. Jan Engelen heeft in samenspraak

met de stadsarchivaris gekozen voor de publicatie van met name prentbriefkaarten. De verwoedde ansichtkaartenverzamelaar Engelen heeft deels weer ansichten gepubliceerd, die niet in openbare fotokollekties voorkomen. Daardoor zijn beide boeken het aanschaffen waard. Bij het doorlezen of beter doorkijken van beide boeken wordt duidelijk hoe boeiend het verleden van de oude mijnstad is. Bij het bekijken van de fraaie foto's van het Heerlen van toen wordt overduidelijk hoe Heerlen door de opkomst en neergang van de mijnbouw is veranderd en veel plekjes van toen 'verleden tijd' zijn. De foto's vormen inderdaad zoals Jan Engelen dat zegt "een geheugen voor de toekomst". In het boek van Weijts is in overleg met de archivaris gekozen voor een indeling, waarbij alle wijken van het Heerlen van nu, dus

Aan de hand van de beschrijvingen bij de foto's worden de wijken gevolgd in hun ontwikkelingsgeschiedenis met aandacht voor allerlei aspecten van het

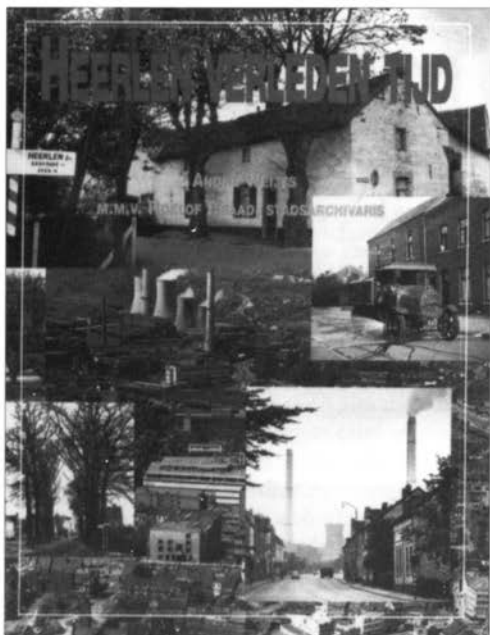
dagelijkse en officiële leven. De rode draad in de geschiedenis en het leven van de wijken is natuurlijk sterk gekleurd door de mijnindustrie.

Ook het Heerlen als centrum van het economische leven en koopstad voor de omliggende gemeenten is in de foto's weerspiegeld. Burgemeester en archivaris schreven een inleidend woord.

In het boek van Jan Engelen wordt dieper op de foto's ingegaan dan in het boek *Heerlen Verleden Tijd*. De opzet is dan ook luxer, meer verhalend, meer nostalgisch en hier en daar met een vrolijke noot. Het boek wordt ingeleid met een voorwoord van de uit Heerlen afkomstige minister van onderwijs, Ritzen, en een woord vooraf van de burgemeester Pleumeekers van Heerlen.

Beide boeken zijn te koop in de boekhandel en bij het Thermenmuseum in Heerlen.

De tentoonstelling *Heerlen Verleden Tijd*, Heerlense wijken door het oog van de camera' is nog tot en met 10 maart 1996 te bezichtigen in het Thermenmuseum. In die tentoonstelling zijn zo'n

inclusief Hoensbroek, in oude foto's aan bod komen. Het is daarmee het eerste fotoboek dat over de gehele stad gaat.

800 foto's en ansichtkaarten te bezichtigen. Daarbij wordt de tentoonstelling verfraaid met voorwerpen en oude archiefstukken over de stad. Er is bijvoorbeeld een vitrine met de burgemeesterskamer anno 1877, terwijl ook oude vaandels en voorwerpen uit kastelen en mijnen te zien zijn.

(R. Braand)

De redactie van
Het Land van Herle

wenst de lezers
een fijn

Kerstfeest

een behouden

Jaarwisseling

en een goed

1996

toe

*

Wij hopen
de lezers
ook het volgend jaar
weer
het nodige

historisch vuurwerk

te bezorgen!

*

INHOUDSOPGAVE JAARGANG XXXXV (1995)

Aflevering 1:

- Herinneringen aan LvH. 3.
(door M.A. van der Wijst)
- Heerlens grootste wens: een tunnel aan de Willemstraat 6.
(door Marcel Put)
- Het testament van Willem Franssen (1661-1733), schout van Hoensbroek. 17.
(door M.A. van der Wijst)
- Kind van een joodse vader, deel 4. 23.
(door Jacob Keppels)

Aflevering 2:

- De schutterrij St. Sebastianus Voerendaal in de 17de en 18de eeuw. 35.
(door M. van Dijk)
- De 'Heerlense Knip' en de Limburger Koerier (1880-1901). 45.
(door L.M.A. Knarren)
- Kind van een joodse vader, deel 5. 52.
(door Jacob Keppels)
- 'Jantje'. Een verhaal uit september 1944. 62.
(door P. Kuijpers)
- Doos in een doos. De restauratie van hoeve Passart-Nieuwenhagen. 64.
(door Theo Sniekers)

Aflevering 3:

- Redactioneel. 67.
- Toespraak door drs. J.B.V.N. Pleumeekers. 69.
- De Oostelijke Mijnstreek historiografisch de maat genomen. 71.
(door P.J.H. Ubachs)
- Vergeeten dienstbaarheid; de bijdrage van vrouwelijke religieuzen in de ontwikkeling van Oostelijk Zuid-Limburg 1900-1950. 87.
(door M.H.F. Augustus-Vijgen)
- Van Secundus van Voerendaal tot Ailbertus van Kloosterrade. 107.
- Bewonings- en ontginningsgeschiedenis van de regio Heerlen-Kerkrade, eerste tot twaalfde eeuw.
(door E. Ramakers)

Aflevering 4:

- Bij het aftreden van drs. F.L. Augustus als voorzitter van het Land van Herle. 127.
- Het ambt van schout van de hoofdschepenbank Heerlen in de 18de eeuw. 129.
(door M. van Dijk)
- Een portret van J.D.C. van Heeckeren, schout van Heerlen. 139.
(door M. van Dijk)
- De werkgroep 'Het Land van Herle', 1945-1995. 143.
(door M.A. van der Wijst)
- Signalement. 145.

Richtlijnen voor de auteurs

Artikelen sturen naar de redactie van Het Land van Herle, Postbus 1, 6400 AA Heerlen. De auteurs worden vriendelijk verzocht zich te houden aan de onderstaande lijst met afkortingen en zorg te dragen voor een ruime interlinie en brede marge. Nadere richtlijnen voor het inleveren van kopij worden op verzoek toegezonden. De auteur van een geplaatst artikel ontvangt kosteloos vijf exemplaren van het nummer waarin het artikel is opgenomen.

Lijst van gebruikte afkortingen

AiL	Archeologie in Limburg
ARAB	Algemeen Rijksarchief Brussel
ARAH	Algemeen Rijksarchief Den Haag
ASPH	Archief Sint Pancratiusparochie Heerlen
BS	Burgelijke Stand
DHO	Doop-, Huwelijks-, en Overlijdensregisters
GA	Gemeentearchief (van-)
GAK	Gemeentearchief Kerkrade
GAM	Gemeentearchief Maastricht
HSAD	Hauptstaatsarchiv Düsseldorf
LvO	(archief) Landen van Overmaas
LTG	Limburgs Tijdschrift voor Genealogie
LvH	Het Land van Herle
MM	Maaslandse Monografieën
Msg	De Maasgouw
PSHAL	Publications de la Société historique archeologique dans le Limbourg
RA	Rijksarchief (in-)
RAL	Rijksarchief in Limburg
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
RvS	(archief) Raad van State
SG	(archief) Staten Generaal
SAH	Stadsarchief Heerlen
ZAGV	Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins